

Παιδεία και εκπαίδευση κατά τους Τρεις Ιεράρχες

/ Αφιέρωμα οι Τρεις Ιεράρχες / Θεολογία

Γεώργιος Χαρ. Τσακαλίδης, Δρ. Θεολόγος-Θρησκευοπαιδαγωγός, Επ. Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Η σημερινή ομιλία, σεβαστοί πατέρες, αξιότιμοι εκπρόσωποι των πολιτικών, στρατιωτικών και εκπαιδευτικών άρχων, αγαπητοί συνάδελφοι, αγαπητοί μαθητές, αγαπητοί αδελφοί, θα είναι αφιερωμένη όχι στη ζωή και στη δράση των προστατών της ελληνικής παιδείας Τριών Ιεραρχών, αλλά σε ένα θέμα επίκαιρο και σπουδαίο, όπως το είδαν οι τρεις μέγιστοι φωστήρες πού γιορτάζουμε σήμερα, στο θέμα της παιδείας.

Επειδή όμως το θέμα είναι τεράστιο, θα περιοριστώ στη διάκριση μεταξύ παιδείας και εκπαίδευσης, έννοιες πού πολλές φορές ταυτίζονται ή συγχέονται από ορισμένους. Διαφέρουν ωστόσο μεταξύ τους όχι μόνο εννοιολογικά, αλλά και ουσιαστικά. Ευρύτερη είναι η έννοια της παιδείας, περιορισμένου εύρους και βάθους η έννοια της εκπαίδευσης. Η παιδεία εμπεριέχει την εκπαίδευση. Η εκπαίδευση είναι μέρος μόνο της παιδείας. Υπερέχει δε ποιοτικά και ηθικά η παιδεία απέναντι στην εκπαίδευση. Ο ι. Χρυσόστομος την εγκωμιάζει ως «τέχνη τεχνών και επιστήμη επιστημών», απείρως σπουδαιότερη από το έργο ενός

αγαλματοποιού. Ο Μ. Βασίλειος την ορίζει «ως αγωγή ωφέλιμη στην ψυχή, πού έχει τη δύναμη να την καθαρήσει από τις κηλίδες της κακίας» και ως «τιμιότερη πολλών χρημάτων» (1). Ο δε Γρηγόριος ο Θεολόγος την χαρακτηρίζει ως «πρώτο και μέγιστο καλό για τους ανθρώπους» (2). «Η παιδεία εμπνέει αξίες και ιδανικά, στρέφει το βλέμμα του νέου σε υψηλά οράματα» (3).

Την

αξία της Παιδείας είχαν εκτιμήσει δεόντως οι αρχαίοι Έλληνες, τους οποίους σπούδασαν οι Τρεις Ιεράρχες, πού μέσω του φιλοσόφου Αρίστιππου διεκήρυξαν πώς είναι προτιμότερο να είσαι ζητιάνος παρά απαίδευτος: «άμεινον επαίτην ή απαίδευτον είναι». Τί είναι όμως η παιδεία κατά τους Τρεις Ιεράρχες;

Παιδεία είναι η διαδικασία ανάπτυξης του ανθρώπου σε πρόσωπο, σε ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Είναι η σκόπιμη και συνειδητή προσπάθεια για πνευματική καλλιέργεια και τελείωση και κοινωνική ένταξη του άνθρωπου. Δεν είναι συσσώρευση εγκυκλοπαιδικών γνώσεων. Δεν είναι πολυμάθεια κατά τον ί. Χρυσόστομο. Δεν είναι γυμναστική της διάνοιας, αλλά του συνόλου των ψυχικών

και πνευματικών δυνάμεων του ανθρώπου. Η παιδεία δεν σταματά στην απόκτηση ενός ή περισσότερων πτυχίων, αλλά παρουσιάζει δυναμική πορεία εξέλιξης και ανάπτυξης σε ολόκληρη τη ζωή του ανθρώπου. Κατά τον Μ. Βασίλειο μάλιστα είναι το μόνο αγαθό που παραμένει αναφαίρετο και μετά τον θάνατο του ανθρώπου. «Παιδεία μόνη των κτημάτων αναφαίρετον και ζώντι και τελευτήσαντι παραμένουσα».

Η παιδεία των Τριών Ιεραρχών είναι θεοκεντρική και αποβλέπει στην εν Χριστώ τελείωση του ανθρώπου. Κατά τον Μ. Βασίλειο σκοπός της παιδείας είναι: «ομοιωθήναι Θεώ κατά το δυνατόν ανθρώπου φύσει» (4). Ο δε Ι. Χρυσόστομος γράφει «θα ονομάσω άνθρωπο εκείνον που διασώζει την εικόνα του Θεού. Άνθρωπος είναι όποιος ακολουθεί τις εντολές του Θεού (5). Κάθε άνθρωπος είναι κατά τον Μ. Βασίλειο «Θεός κεκελευσμένος», έχει δηλαδή την εντολή μέσα του να γίνει κατά χάρη Θεός. Η αξία ή η απαξία του ανθρώπου ορίζεται από τη σχέση του με τον Θεό. Αντίθετα η αποξένωση και η εναντίωση του στο Θεό τον μετατρέπει σε αθεόφοβο ή θεομπαίχτη. Πόσες συμφορές θα μπορούσαν να είχαν αποτραπεί, εάν η αθεοφοβία μετατρεπόταν σε θεοφιλία. «Ει τους παίδας παιδεύομεν φίλους είναι τω Θεώ πάντα αν ανεπήδησε τα λυπηρά και μυρίων απηλλάγη κακών ο βίος ο παρών» (6), γράφει ο Ι. Χρυσόστομος (θα απαλλασσόταν ο βίος μας από μύρια κακά, αν παιδεύαμε τα παιδιά μας να γίνουν φίλοι με τον Θεό). Η αθεοφοβία και η θεομπαίξια στοίχισαν ήδη αφάνταστα στην κοινωνία μας και η κρίση που διέρχεται η χώρα μας δεν είναι άσχετη από αυτές. Ο αθεόφοβος και θεομπαίχτης δεν έχει ηθικές αναστολές στις εγωιστικές του επιδιώξεις. Θα είχε δε μεγάλο όφελος η πολιτεία, εάν μπορούσε να καλλιεργήσει θεοφιλώς τους νεαρούς πολίτες της μέσω της παιδείας της. Δεν είναι αδικαιολόγητη μια γερμανική παροιμία που ταυτίζει τον καλό χριστιανό με τον καλό πολίτη.

Η παιδεία που θέλουν οι Τρεις Ιεράρχες είναι παιδεία με υγιή πρότυπα. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδουν στο πρόσωπο, στο ήθος και στο παράδειγμα του δασκάλου. Η σχέση δασκάλου και μαθητή παραλληλίζεται με τη σχέση πνευματικού πατέρα και πνευματικού τέκνου. Στο σημείο αυτό ταυτίζονται παιδαγωγία και ποιμαντική. Σχολείο και Ναός στον πολιτισμό μας βρίσκονται σε σχέση αμοιβαιότητας και συμπληρωματικότητας, ως χώροι διαμόρφωσης και διαποίμανσης του ανθρώπου. Ο Μ. Βασίλειος παραπονείται ότι άκουσε από πολλούς δασκάλους λόγια ψυχωφελή, δε βρήκε όμως σε όλους την αρετή που θα ήταν αντάξια των λόγων (7). «Ο γαρ μη ποιών και διδάσκων αναξιόπιστος εστίν εις ώφέλειαν» (8). Ως υγιές και αιώνιο πρότυπο προβάλλουν στα έργα τους το πρόσωπο του Χριστού. Και ως τέτοιο πρότυπο αναρτούμε και εμείς στις αίθουσες των σχολείων μας την εικόνα του Χριστού, της Παναγίας και τις εικόνες των Τριών Ιεραρχών. Δεν αποτελούν λατρευτικά αντικείμενα. Δεν ανάβουμε κεριά και καντήλια μπροστά τους. Δεν τις

θυμιατίζουμε, όπως στην Εκκλησία. Δεν τελούμε ενώπιον τους θρησκευτικές τελετές. Τις τοποθετούμε στις αίθουσες των σχολείων για να προβάλλουμε πρότυπα στους μαθητές μας. Για να υπενθυμίζουμε την παράδοση και τον πολιτισμό μας. Επομένως ή απαίτηση υστέρα από απόφαση δικαστηρίου της μεταχριστιανικής Ευρώπης, την οποία έσπευσαν να υιοθετήσουν ορισμένοι, η απαίτηση αποκαθήλωσης και απομάκρυνσης των εικόνων από τις σχολικές αίθουσες με το έωλο επιχείρημα της προσβολής της θρησκευτικής συνείδησης ετερόδοξων και ετερόθρησκων μαθητών προσκρούει όχι μόνο στις αρχές της ορθόδοξης θεολογίας μας, αλλά και της ίδιας της Παιδαγωγικής Επιστήμης. Οι νέοι χρειάζονται πρότυπα, ορατά πρότυπα. Πρότυπα πού δεν θα τους απογοητεύουν. Και καλύτερα πρότυπα από το πρότυπο του Χριστού, της Παναγίας και των αγίων μας δεν υπάρχουν.

Η παιδεία των Τριών Ιεραρχών βοηθεί στην ιεράρχηση των ανθρωπίνων και στη δημιουργία ρεαλιστικής βιοθεωρίας. Έχει μεγάλη σημασία να μπορούν να ιεραρχούν οι νέοι και να βάζουν προτεραιότητες στη ζωή τους, να έχουν αυτογνωσία. «Μικρός ειμί και μέγας», γράφει ό Θεολόγος Γρηγόριος, «ταπεινός και υψηλός, θνητός και αθάνατος, επίγειος και ουράνιος» (9). Η ιεράρχηση των ανθρωπίνων οδηγεί, κατά τον Μ. Βασίλειο, στο: «Υπεροράν μεν σαρκός, παρέρχεται γαρ, επιμελείσθαι δε ψυχής πράγματος αθανάτου» (10). Ο δε ί. Χρυσόστομος επαναλαμβάνει: «Αποδημία ό παρών βίος ...οδίτης ει ...πανδοχείον εστίν ο παρών βίος» (11). Πόσο ρεαλιστική αντιμετώπιση της προσωρινότητας των ανθρωπίνων πραγμάτων, πού συμβάλλει τα μέγιστα στην ομαλή συμβίωση των ανθρώπων και αποτρέπει φαινόμενα αλαζονείας και εγωκεντρισμού πού θηριοποιούν τον άνθρωπο και τον μετατρέπουν σε λύκο για τον συνάνθρωπο του! Homo homini lupus.

Η παιδεία των Τριών Ιεραρχών είναι ζήτηση της αλήθειας και μύηση σ' αυτή. Αυτό σημαίνει ο ελληνικός ορός φιλοσοφία. Η ζητούμενη δε σοφία είναι κατ' αυτούς ο Ιησούς Χριστός ως ένσαρκη Αλήθεια. «Εγώ ειμί, η Οδός και η Αλήθεια και η Ζωή». Απώτερος όμως σκοπός της παιδείας είναι η ολοτελής ένταξη του νέου ανθρώπου στο κοινωνικό σύνολο, η κοινωνικοποίηση του. Είναι επομένως παιδεία κοινωνική πού αποτρέπει κάθε σύγκρουση, πραγματική η υποθετική προσώπου και κοινωνίας. Ο Μ. Βασίλειος είναι εκείνος πού οργάνωσε το κοινόβιο, ως συνέχεια των αρχαίων ελληνικών «κοινών», τα οποία θαύμαζε. «Αιδεσθώμεν», έλεγε, «τα των Ελλήνων κοινά». Ας έρθουμε όμως και στην εκπαίδευση. Τί είναι εκπαίδευση;

Η εκπαίδευση είναι το σύστημα, η μέθοδος, το μέσο απόκτησης και βίωσης της γνώσης. Είναι η υπηρέτρια της παιδείας. Είναι τα εκπαιδευτικά προγράμματα πού εκπονούνται για την καλύτερη προσφορά της παιδείας. Είναι ακόμη η υλικοτεχνική

υποδομή και η κατάρτιση του εμψύχου υλικού. Είναι εκείνη που παρέχει γνωστικά εφόδια και τεχνικές δεξιότητες που θα βοηθήσουν τον νέο πρωτίστως στην επαγγελματική του αποκατάσταση. Είναι εκείνη που ολοένα και περισσότερο στις ημέρες μας συνδέεται με την αγορά εργασίας, την επιχειρηματικότητα, την παραγωγή, την ανταγωνιστικότητα. Η λεγόμενη «Διακήρυξη της Μπολόνια» του 1998, και η «Διακήρυξη της Πράγας» του 2001 έχουν ως στόχο να πετύχουν σύγκλιση των συστημάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης των ευρωπαϊκών χωρών σε ενιαίο σύστημα, ώστε να είναι ανταγωνιστικό προς αυτό των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, ώστε να εναρμονιστεί πλήρως με τις ανάγκες των επιχειρήσεων. Αυτό σημαίνει: γρήγορη παραγωγή με μικρό κόστος. Και οι μεν διακηρύξεις αυτές αφορούν σε πρώτη φάση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Είναι όμως περισσότερο από βέβαιο ότι επηρεάζουν και τα προγράμματα τόσο της Πρωτοβάθμιας όσο - πολύ περισσότερο- και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Προγράμματα επιχειρηματικότητας έχουν εισαχθεί ήδη στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Επειδή δε δεν μπορεί να γιγαντώνεται επ' άπειρο το ωρολόγιο πρόγραμμα του σχολείου από την συνεχή προσθήκη νέων μαθημάτων και προγραμμάτων (ήδη κατά απάνθρωπο τρόπο γίνονται οχτώωρα μαθήματα σε Γυμνάσια) τίθεται ζήτημα αφαίρεσης, μείωσης ή προαιρετικοποίησης -δηλαδή υποβάθμισης- άλλων μαθημάτων. Αυτά δε που είναι στο στόχαστρο υποβάθμισης δεν είναι τα μαθήματα εκπαίδευσης ή κατάρτισης, αλλά τα μαθήματα που παρέχουν παιδεία. Έτσι εξηγείται και η προσπάθεια προαιρετικοποίησης του μαθήματος των θρησκευτικών, εκείνου του μαθήματος δηλαδή που κατ' εξοχήν συμφωνεί με τις παιδαγωγικές αρχές των Τριών Ιεραρχών. Το μάθημα θρησκευτικών είναι μάθημα παιδείας. Παρατηρείται δηλαδή μια διαδικασία ριζικής υποχώρησης της παιδείας και επικυριαρχίας της εκπαίδευσης και κατάρτισης, μια διαδικασία εκπαιδευτικοποίησης της παιδείας, η οποία από διαδικασία ανάπτυξης της προσωπικότητας του ανθρώπου, όπως τη θέλουν οι σήμερα εορταζόμενοι άγιοι, μεταβάλλεται σε «διαδικασία δημιουργίας εμψύχων ηλεκτρονικών υπολογιστών».

Φτάσαμε όμως στο σημείο, ενώ διαθέτουμε στην εποχή μας τεχνολογικές, επιστημονικές, οικονομικές και εκπαιδευτικές προϋποθέσεις ασύγκριτα καλύτερες από παλιότερες εποχές, η ποιότητα της ζωής να μη καλυτερεύει ή η καλύτερη της, στους τομείς που αυτό επιτυγχάνεται να είναι δυσανάλογα χαμηλότερη. Στους κύκλους της διανόησης είναι πλέον διάχυτη η άποψη ότι η ανάπτυξη της τεχνολογίας συνεπάγεται την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής, την κρίση των ανθρωπιστικών αξιών, τον απάνθρωπο εξορθολογισμό των διανθρώπινων σχέσεων και της κοινωνικής ζωής γενικά, τον υποβιβασμό του ανθρώπου σε μηχανή και των προϊόντων της τέχνης, του πολιτισμού σε εμπόρευμα. Γίνεται λόγος για «τεχνολογική απανθρωπιά», εναντίον της οποίας μόνο μια Παιδεία που δικαιώνει

το όνομα της, μια παιδεία όπως την οραματίζονταν οι Τρεις Ιεράρχες και έχει ως επίκεντρο την ποιότητα του ανθρώπου που πλάθει μπορεί να δράσει. Είπαν για τη σημερινή εκπαίδευση ότι τη διακρίνει «μια διανοητική αλαζονεία και ιδεολογική, επιστημονική μεγαλαυχία» (13), ότι «ανασυντάσσεται πάνω στο διευρυμένο πεδίο των Φυσικών Επιστημών και της Υψηλής Τεχνολογίας... μέσα σ' ένα πυκνότατο δίκτυο Πληροφοριών», που αποτελούν «τροφή του νου», αλλά «ατροφία της ψυχής», εκείνης που γεννά το ήθος του άνθρωπου, που πλάθει χαρακτήρες και ανεβάζει το πρόσωπο του σε προσωπικότητα» (14).

Μια εκπαίδευση όμως χωρίς παιδεία, που παράγει ενδεχομένως «ιδιοφυείς επιστήμονες» και άριστα καταρτισμένους τεχνοκράτες, οι όποιοι όμως έχουν «νεκρωμένη συνείδηση και νεκρωμένη βούληση», «μπορεί να αποτελέσει απειλή πολλαπλή και κίνδυνο φοβερών διαστάσεων» (15). Τέτοιοι ιδιοφυείς επιστήμονες και τεχνοκράτες υπηρέτησαν ήδη «εξωανθρώπινους σκοπούς και «χάρισαν» στην ανθρωπότητα πυρηνικά μανιτάρια και θαλάμους αερίων θαυμαστής πράγματι τελειότητας...» (16). Επαληθεύθηκε έτσι ο λόγος του Πλάτωνα: «Πασά επιστήμη χωριζόμενη δικαιοσύνης και της άλλης αρετής, πανουργία, ου σοφία φαίνεται».

Τίθεται όμως το ερώτημα: Τί μέλλει γενέσθαι; Θα παραμείνουμε στον 21ο αι. στις παιδαγωγικές αρχές των Τριών Ιεραρχών; Δεν είναι απαραίτητη και η εκπαίδευση και κατάρτιση των νέων, που θα τους καταστήσει ικανούς να αντιμετωπίσουν και τις απαιτήσεις της παρούσας ζωής; Οι Τρεις Ιεράρχες είναι αρκετά ρεαλιστικοί στην εκτίμηση των πραγμάτων. Θέτουν μεν ως ύψιστο στόχο την εν Χριστώ μόρφωση και τελείωση των νεαρών υπάρξεων, αξιολογούν όμως πολύ θετικά και την τεχνική εκπαίδευση. Σε μια εποχή που οι χειρωνακτικές τέχνες χαρακτηρίζονταν βάνουσες θα πει ο ι. Χρυσόστομος: «Ας μη περιφρονούμε τους χειρώνακτες, αλλά μάλλον να τους μακαρίσουμε» (17). Προτρέπει μάλιστα να θαυμάζουμε τον λασπωμένο και μουντζουρωμένο εργάτη (18), ενώ ντροπή θα πρέπει να αισθάνονται, «όσοι παραμένουν άεργοι και όσοι ζουν από τους κόπους άλλων» (19). Το ζητούμενο επομένως και σύμφωνα με τη διδασκαλία των Τριών Ιεραρχών είναι να υπάρχει ένας άριστος συνδυασμός παιδείας και εκπαίδευσης.

Ούτε παιδαγωγικό ποίηση της εκπαίδευσης είναι νοητή, από την οποία θα λείπουν τα προγράμματα κατάρτισης για την αντιμετώπιση των αναγκών αυτής της ζωής, ούτε όμως και εκπαιδευτικοποίηση της παιδείας, από την οποία θα απουσιάζουν οι στόχοι καλλιέργειας της πνευματικότητας και της ανάδειξης των νεαρών υπάρξεων σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες.

Τον συνδυασμό παιδείας και εκπαίδευσης διαβάζει κανείς στον Άγιο Ιωάννη της Κρωστάνδης, μ' ένα σύντομο κείμενο του οποίου κλείνω την ομιλία μου: «Αν

διδάσκεις παιδιά, είτε δικά σου είτε ξένα, προσπάθησε να σκεφτείς ότι κάνεις έργο Θεού. Να τα διδάσκεις με ζήλο, να χρησιμοποιείς τα καλλίτερα μέσα για να κάνεις τη διδασκαλία σαφή, κατανοητή, πλήρη κι όσο το δυνατό πιο αποδοτική» (20).
Αμήν.

Υποσημειώσεις

1. Ρ. Ο. 31, 396Α

2. Π.Γ. 37, 682

3. Καργάκος Σ., Προβληματισμοί, ένας διάλογος με τους νέους, τ. Γ, Αθήνα 1989, σ. 190

4. Ρ. Ο. 32, 69

5 Ρ. Ο. 53, 201

6. Ρ. Θ. 51, 327

7. Ρ. Ο. 32, 358

8. Ρ. Ο. 30, 497

9. Ρ. Ο 35, 785

10. Ρ. Ο. 31, 204

11. Ρ. Ο. 52, 401

12. Σύγκρ. Τσιρόπουλος Κ., *Ή υπόθεση του ανθρώπου. Αποτίμηση του Εικοστού Αιώνα*, Αθήνα 1995, σ.129

13. Όπ. π. 132

14. Όπ. π.

15. Σύγκρ. Καργάκος Σ., *Προβληματισμοί*, 186 εξ.

16. Σύγκρ. οπ. παρ. 186

17. Ρ. Ο. 51,193

18. Σύγκρ. Ρ. Ο. 61,1017

19. Σύγκρ. Ρ.Ο. 61, 47

20. Αγ. Ιωάννη της Κρωστάνδης, *Η εν Χριστώ ζωή μου*, μετάφραση Μπότση Π., Αθήνα 2003, σ. 293.

Πηγή: Περιοδικό Πανελλήνιας Ένωσης Θεολόγων «Κοινωνία», τεύχος 4, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2011

<https://bit.ly/3HeSID5>